

УДК 378

О. Г. Зданевич, магістрантка УНЗ-15-Г1

Науковий керівник: В. В. Олійник,
кандидат педагогічних наук, доцент, заступник
директора з науково-педагогічної та
навчальної роботи Інституту менеджменту
та психології ДВНЗ «університету
менеджменту освіти», Київ (Україна)

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Анотація. У статті розглядається сутність «професійної компетентності». Визначено основні методи діагностування рівня професійної компетентності. Автором зроблено висновок про те, що розвиток професійної компетентності вчителя розпочинається під час навчання у вищих навчальних закладах, а продовжується під час здійснення ними професійної діяльності.

Ключові слова. професійна компетентність, методи діагностики

O. G. Zdanevich,

master's student MEI-15-Г-1 Educational and
scientific institute of management and
psychology, Kiev (Ukraine)

MANAGEMENT OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCY OF TEACHERS OF GENERAL EDUCATIONAL INSTITUTION

Abstract. In this article, the essence of «professional competence» is considered. The main methods of diagnostic of teacher's professional competence are specified. The

author makes the conclusion that the development of teachers' competence begins at university and continues during their professional activities.

Key words: professional competence, methods of diagnostic

Постановка проблеми. Стрімка перебудова, яка відбувається в соціальній сфері життя, інтеграція України в Європейське співтовариство вимагають кардинальних змін у галузі освіти, що орієнтовані на нові цінності та результат. Соціально-економічний розвиток України у новому тисячолітті зумовлює визначення нових пріоритетів і перспектив розвитку сучасної школи та висуває високі вимоги до освіти і педагогічної діяльності вчителя, професійна компетентність якого стає необхідною умовою нагальних соціальних перетворень. У Законах України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту» наголошується, що саме завдяки діяльності вчителя реалізується освітня політика та забезпечується якість освіти учнів, яка безпосередньо залежить від його професійних і особистісних якостей, його вмінь застосовувати ефективні методи та засоби навчання і виховання.

В умовах розвитку суспільства стає нагальною потреба у висококваліфікованих спеціалістах, які зможуть демонструвати здатність і виявляти готовність перебудовувати свою професійно-педагогічну діяльність відповідно до нової ситуації, що значною мірою залежить від його професійного рівня й майстерності. Особливо це стосується молодих вчителів, які незважаючи на теоретичну підготовку у вищих навчальних закладах, неготові до розв'язання проблем, навчання орієнтуватися в постійно зростаючому інформаційному потоці, умотивування самостійно навчатися й самовдосконалюватися. Переорієнтація системи освіти на компетентнісну модель діяльності суб'єктів навчального процесу, на надання якісних освітніх послуг має відбутися в управлінні розвитком професійної компетентності вчителів. Тому особливого значення набуває

проблема управління розвитком професійної компетентності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної діяльності вчителя завжди перебувала у центрі уваги педагогічної науки і практики. Різні її аспекти знайшли своє відображення у працях таких учених: Ю. Алферова, І. Беха, Н. Буринської, Л. Величко, Н. Бібик, М. Бурди, О. Виговської, Л. Іванової, Л. Калініної, І. Зязюна, Л. Мітіної, Н. Ничкало, О. Пометун, О. Савченко, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, Т. Сорочан, О. Топузова, Р. Шияна; зарубіжних дослідників: Р. Бернса, С. Корчинськи, К. Роджерса, Дж. Равена та ін. Протягом останніх років значно активізувалися дослідження проблеми підвищення професійної компетентності фахівців різних галузей, у зв'язку з гострою потребою у висококваліфікованих кадрах, здатних до творчої праці та професійного розвитку, зокрема професійної компетентності вчителя (Р. Вдовиченко Т. Добудько, Л. Калініна, Н. Лобанова, М. Лук'янова, А. Маркова, Л. Парашенко, В. Серов, С. Сисоева, Е. Соф'янц, Л. Хоружа, Є. Шиянов та ін.)

Аналіз наукової літератури та психолого-педагогічних досліджень останнього часу засвідчив, що у більшості науковців і дослідників немає єдиного бачення змісту та підходів до формування і розвитку професійної компетентності вчителя. Вченими розглядаються окремі аспекти (види) професійної компетентності вчителя: професійна (А. Адольф, О. Дубасенюк), педагогічна (В. Бездухов, Л. Большакова, Т. Добудько, О. Онаць), психологічна (Ю. Варданян, Л. Карамушка, М. Лук'янова, Н. Яковлева), соціально-перцептивна (Л. Пуховська), загальнокультурна (І. Котлярова), комунікативна (І. Бех, Ю. Жуков).

Мета статті – розкрити особливості управління розвитком професійної компетентності вчителів ЗНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах модернізації освітньої системи підвищуються вимоги до вчителя, його професіоналізму і особистісних якостей. Сьогодні стає очевидним, що розвиток конкурентоздатної особистості в освітніх закладах різного типу неможливий без підвищення професійної компетентності вчителів. Оскільки центральною у змісті сучасної освіти є особистість учня, створення сприятливих умов для її становлення та розвитку на кожному етапі, то якість і міра цього розвитку виступають як показник роботи вчителів. На цьому акцентують увагу закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття), Національна доктрина розвитку освіти та ін.

Розвиток системи освіти в значній мірі залежить від майстерності педагогів в цілому і від людських якостей кожного з них. Зміна традиційних цінностей, конфлікт між стереотипами, що склалися і запитамі сьогоденних школярів примушують керівників загальноосвітніх навчальних закладів задуматися про цілеспрямоване управління розвитком професійної компетентності вчителів.

Наукові проблеми і практичні завдання, пов'язані з пошуком технологій ефективного управління розвитком професійних компетентностей вчителів вимагають систематичного аналізу теоретичної спадщини й досвіду накопиченого в різних країнах світу та в Україні.

Актуальність питання управління розвитком професійної компетентності вчителів пояснюється також тим, що в більшості країн Заходу відбуваються активні процеси професіоналізації педагогічної праці впродовж усього ХХ ст., а з особливим прискоренням наприкінці даного періоду. В умовах формування загальноєвропейського освітнього простору на початку ХХІ ст. очевидним є запит на широкий (extended) професіоналізм вчителя, який «розширює поле його діяльності до широкого соціального контексту, події у класі розглядаються у

зв'язку зі шкільною політикою, інтерес до поза навчальною педагогічною діяльністю є високим, уміння вчителя виводяться з поєднання практики й теорії, цінності професії базуються на професійному співробітництві.

У світовій системі професійної освіти реалізується теза про те, що сучасний фахівець обов'язково повинен володіти низкою професійних особистісних якостей об'єднаних поняттям «формули якості». Так, японські дослідники включають в цю формулу моральність, інтелект, майстерність, фізичну досконалість тощо, французькі дослідники – професіоналізм, ініціативу, здатність творити, адаптацію, динамізм тощо.

Проблема професійної компетентності вчителів пов'язана з ще одним соціально-психологічним феноменом – конкурентноздатністю. На думку Лестера Туроу (одного з провідних економістів світу) знання сьогодні стає єдиним джерелом довгострокової стійкої конкурентної переваги, оскільки все інше випадає з рівняння конкуренції. Але знання може бути використано тільки через кваліфікацію індивідів. Сучасні роботодавці зацікавлені у фахівці, що вміє думати самостійно, вирішувати різноманітні проблеми (тобто застосовувати знання, уміння, отримані у процесі освіти) має критичне й творче мислення, володіє багатим словниковим запасом, заснованим на глибоких знаннях, уміє добувати нові знання (тобто здатний до самонавчання та самоосвіти).

Поняття «компетентність» (лат. *competens* – відповідний, здібний) означає коло повноважень будь-якої посадової особи чи органу; володіння знаннями, досвідом у певній галузі. Вчені Н. Приходько та А. Касьяненко формулюють поняття «компетентність», а також дають визначення цьому поняттю відповідно до вимог працівників навчальних закладів. На їх думку компетентність – це здатність особистості приймати обгрунтовані рішення і нести відповідальність за їхню реалізацію в різних сферах діяльності людини. Це також процес професійного становлення особистості, що неможливо сприймати лише як

організаційно-педагогічну діяльність. Професійне ставлення до діяльності – це володіння необхідною сумою знань, умінь, навичок практичної роботи. Професійна компетентність передбачає: усвідомлення особистістю своїх прагнень до діяльності – потреб та інтересів; бажань і ціннісних орієнтацій; мотивів діяльності, уяви про свою соціальну роль; самооцінку особистих якостей і властивостей як майбутнього фахівця – професійних знань, умінь, навичок, професійно-важливих якостей; регулювання свого професійного становлення. Поняття «професійна компетентність» є базовим, системоутворювальним, та досить складним поняттям. Так, у працях В. Краєвського, Н. Леонтєвої, І. Лернер, О. Олексюка, М. Станкіна, Н. Трофімової професійна компетентність розглядається як система знань, умінь та особистісних якостей, що відповідають змісту професійної діяльності; визначають професійну компетентність також як готовність до здійснення навчально-виховної діяльності відповідно до конкретних вимог і завдань суспільства Т. Добудько, Л. Карпова, А. Колесникова, В. Сластьонін. Широке визначення поняття «компетентність» подає І. Зязюн, який розкриває його в соціально-педагогічному контексті та вважає, що «компетентність як екзистенціональна властивість людини є продуктом власної життєтворчої активності людини, ініційованої процесом освіти». «Компетентність як властивість індивіда існує в різних формах – як високий рівень умілості, як спосіб особистісної самореалізації (звичка, спосіб життєдіяльності, захоплення); як деякій підсумок саморозвитку індивіда, форма вияву здібностей тощо». О. Онаць, А. Хуторський розглядають це поняття як інтегральне утворення, куди входить система теоретичних знань, практичних умінь, соціально значущих і професійно важливих якостей та набутого досвіду, взаємозв'язок яких забезпечує результативність професійної діяльності вчителя. Науковець А. Маркова стверджує, що професійно компетентною є така праця вчителя, у якій на достатньо високому рівні здійснюється педагогічна діяльність, педагогічне

спілкування, реалізується особистість вчителя, у якій досягаються гарні результати в навчанні та вихованні школярів.

Порівнявши поняття «компетенція» (включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються відповідно до певного кола предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності по відношенню до них) і «компетентність» (володіння людиною відповідною сукупністю компетенцій, що включають її особистісне ставлення до предмета діяльності) ми прийшли до висновку, що «компетентність» вміщує в собі складний, глибокий зміст, інтегровані професійні, соціально-психологічні, правові та інші характеристики (компетенції).

Доцільність введення поняття «професійна компетентність» обумовлена широтою його змісту, інтегрованої характеристики, що об'єднує такі поняття як «професіоналізм», «кваліфікація», «професійні здібності».

Розвиток національної системи середньої освіти в Україні значною мірою зумовлений «...теоретичним осмисленням феномена професіоналізму педагогічних кадрів». Це стосується як досвідчених та і молодих учителів, бо саме від них великою мірою залежить розвиток сучасної освітньої системи в країні, оскільки вони – через відкритість до інновацій, здатність до застосування нового під час викладання навчальних предметів – спроможні привносити в цю сферу свіжі ідеї та погляди. Саме учителям реалізовувати стратегічні завдання освітянських реформ, здійснювати інноваційну діяльність, запроваджувати розроблені нові курси та створювати власні. З огляду на це, управління розвитком професійної компетентності вчителя є соціально значущою проблемою в педагогіці, яка потребує усвідомлення, хоч її розв'язання ускладнюється тим, що навчати вчителя необхідно у процесі його професійної діяльності, опановуючи нові вимоги до сучасного вчителя та до процесу навчання в умовах формування суспільства знань.

Слід зазначити, що професійна компетентність вчителів у певній мірі залежить від тієї професійної компетентності, що була сформована під час їх навчання у системі вузівської освіти як у майбутніх фахівців. Водночас, стандарти вищої освіти, що діють у даний час, побудовані на базі кваліфікаційної моделі фахівця, тобто домінуючою є знаннєва складова. І хоча в останні роки у наукових колах відбувається широке обговорення необхідності переходу від кваліфікаційної моделі до компетентнісної моделі організації освіти, зміст підготовки майбутніх учителів поки що співвідноситься з освітньо-кваліфікаційними характеристиками педагогічних спеціальностей.

Управління розвитком професійної компетентності вчителя у контексті здійснення ним педагогічної діяльності є процесом визначення стратегії і тактики досягнення заданого кваліфікаційного рівня, прогнозування професійного зростання і самоствердження. Перспективні завдання науково-методичної роботи є стратегією, а поточні – тактикою розвитку професійної компетентності вчителя. Як показав аналіз наукової літератури, у педагогічній науці поширеним є моделювання професіограм майбутнього вчителя з урахуванням отриманої спеціалізації або моделей управління навчальним закладом.

Управління розвитком професійної компетентності вчителя – це складний і багатофакторний процес, джерелами якого є суперечності між професійним та індивідуальним в особистості вчителя, а базовим підґрунтям – закономірності процесу становлення фахівця.

Основне призначення діагностування рівня професійної компетентності педагогічних працівників – надання необхідної допомоги педагогічним працівникам у професійному розвитку та врахування результатів організації в процесі системи методичної роботи. Ми розглядали основні методи.

1. Педагогічне спостереження.

Щоб спостереження було науковим і при цьому психолого-педагогічним, воно має відповідати таким вимогам:

- а) цілеспрямованості (що спостерігати, що фіксувати);
- б) об'єктивності (фіксувати не свої припущення, а об'єктивну типову інформацію);
- в) системності та систематичності;
- г) упорядкованості та простоті фіксації необхідних результатів.

2. Анкетування.

За допомогою анкетування можна одержати емпіричний матеріал про вчителів. Будь – яка анкета складається за певними правилами системи запитань, кожне з яких логічно зв'язано з метою дослідження (діагностування).

Запитання анкет мають задовольняти ряду вимог, а саме:

- а) запитання закритих анкет мають передбачати відповідь тільки в одному плані чи один вибір із кількох;
- б) небажане пропонування запитань, що вимагають моральної чи соціальної оцінки особистих якостей;
- в) запитання мають бути лаконічними, чіткими, точними та зрозумілими;
- г) на виявлення однієї характеристики має бути спрямовано кілька запитань, що передбачають відвертість відповідей;
- д) в анкеті бажано мати запитання як у прямій, так і непрякій формі, особисті, так і безособові;
- ж) на початку анкети бажано пропонувати нескладні запитання, потім складні (судження, оцінки), на завершення – знову нескладні.

3. *Бесіда* – метод одержання інформації досить широкого діапазону в процесі безпосереднього спілкування з вчителем. Може проводитись як у вільній, так і регламентованій формі.

Чітка постановка мети бесіди та завчасна підготовка запитань допомагає її найбільш цілеспрямувати і здобути необхідну інформацію.

4. *Рейтингова система оцінювання професіоналізму вчителя (шляхом збору суджень експертів)* вимагає:

- а) зручної системи оцінювання, відповідності шкал (оцінні шкали);
- б) порівняння окремих показників один з одним (шкала ранжування).

Так, вчителів методоб'єднання розташовують в ряд за рівнем, наприклад, їх активності в методичній роботі, стану викладання предмета та інше. На цій основі кожний вчитель одержує певний ранг (ряд), а члени об'єднання ранжуються за оцінювальним показником.

На основі ранжування вчителів об'єднують за якимись якостями і (ознаками). Може бути проведена *кореляція* – встановлення наявності чи відсутності тісного зв'язку між двома явищами. Наприклад, керівника ЗНЗ може цікавити, чи впливає активність у методичній роботі на стан викладання предмета та рівень навчальних досягнень учнів.

5. *Незалежні характеристики* (метод отримання інформації). За його допомогою можна дістати загальну оцінку професіоналізму педагогічного працівника. Вимоги до методу: чіткість, усвідомлення завдань, анонімність, мінімум витрат часу, варіативність.

6. *Тестування* (як метод) – це фактично усне чи письмове опитування за спеціально підготовленими контрольними запитаннями чи завданнями з метою одержання високого рівня достовірної інформації з важливих аспектів професійної компетентності педагогічних працівників.

У процесі діагностування професійної компетентності (за К. Старченко) доцільним є використання трьох груп методів.

1. Інформаційно-констатуючі: педагогічне спостереження, бесіди та інтерв'ю, анкетування, рангування;

2. Оцінюючі (рейтингові): експертна оцінка, незалежні характеристики, самооцінка;

3. Продуктивні: педагогічний аналіз результатів професійної діяльності, тестування.

Аналіз зібраних матеріалів дасть можливість виявити групи вчителів, які визначили для себе перелік утруднень і потребують навчання, методичної допомоги; педагогів, які мають високий рівень професійної підготовки, оволодівають інноваційними технологіями та цілеспрямовано впроваджують їх у процесі навчальної діяльності; створити динамічні об'єднання учителів для вирішення термінових проблем, пов'язаних з навчально-виховною діяльністю закладу освіти.

За результатами діагностування адміністрація ЗНЗ через методичні технології (школа перспективного педагогічного досвіду, школа молодого вчителя, школа педагогічної майстерності, майстер-класи, творчі групи), через різні форми методичної роботи (творчий звіт учителя, творчий портрет учителя, самоосвіта, науково-практична конференція, оперативно-методична нарада, групова та індивідуальна консультація, семінар, бесіда, дебати, дискусія, дидактична гра, ділова гра, методичний (аукціон, фестиваль, турнір), взаємовідвідування уроків, відкритий урок, методична декада і інші) реалізують систему неперервної педагогічної освіти.

Висновки. Управління розвитком професійної компетентності вчителя – це складний і багатофакторний процес, джерелами якого є суперечності між професійним та індивідуальним в особистості вчителя, а базовим підґрунтям – закономірності процесу становлення фахівця. Розвиток професійної компетентності вчителя розпочинається під час навчання у вищих навчальних закладах, а продовжується під час здійснення ними професійної діяльності на робочих місцях. Незважаючи на значну кількість досліджень і накопичений

досвід, проблема управління розвитком професійної компетентності вчителя загальноосвітнього навчального закладу вимагає нових, більш ефективних підходів до свого розв'язання.

Список використаних джерел:

1. Адольф В. А. Теоретические основы формирования профессиональной компетентности учителя: -Дис.д-ра пед.наук:13.00.01.-М.,1998.-560с
2. Андрущенко В. П. Освіта України в контексті суспільних проблем та суперечностей/ Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України/ Академія пед.наук України.-Ч.2.- Харків: «ОВС», 2002.-416с.
3. Богатирчук С., Горбань О., Поліщук О. Організація роботи з молодими вчителями//Директор школи.-2001.-№1.С.13-14
4. Волкова С.С. Формування професійної компетентності майбутніх вчителів фізичної культури. [Електронний ресурс]/ Волкова С.С. /
5. Заячківська Н. Вплив оновленого змісту освіти загальної середньої освіти на професійну підготовку майбутнього педагога//Вісник Львівського університету. Серія педагогічна, 2001.-Вип.15.-Ч.2.-С.22-26
6. Карпова Л. Г.Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи:Дис.канд.пед.наук.13.00.04.-Х.2003.-295с
7. Лукянова М. И. Психолого-педагогическая компетентность учителя// Педагогика.-2001.-№10.-С.56-61
8. Онаць О. М. Управління розвитком професійної компетентності молодого вчителя загальноосвітнього навчального закладу : Дис. канд. пед. наук: 13.00.01 – К., 2006. – 250 с

Матеріали подано в авторській редакції